

НЕДОЛІКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

DISADVANTAGES OF THE IMPLEMENTATION OF DECENTRALIZATION IN UKRAINE

Кравець К.О., студентка I курсу магістратури факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У цій статті досліджено питання децентралізації влади через характеристику її основних недоліків, серед яких виділено: невнесення змін до Конституції України, низьку якість кадрового складу та проблеми розмежування повноважень органів місцевого самоврядування і місцевих державних адміністрацій. Проаналізовано зміст поняття «децентралізація» через розуміння цього поняття окремими науковцями. Підкреслено нагальну необхідність внесення змін до Конституції України, проаналізовані спроби внесення таких змін. Згадано про важливість приведення положень Основного Закону України у відповідність до Європейської хартії місцевого самоврядування. Зосереджено увагу на принципі субсидіарності та на негативному способі визначення компетенції органів місцевого самоврядування. Проаналізовано проблему залучення висококваліфікованих фахівців, причини недостатнього рівня кваліфікації кадрів та вплив цих проблем на процес децентралізації. Зосереджено увагу на вимогах, що ставляться до осіб, які працюють в органах місцевого самоврядування. Здійснено аналіз старого та новоприйнятого Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», частково порівняно їх положення, та зосереджено увагу на позитивних та негативних аспектах цих законів. Охарактеризовано проблему розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади. Виявлено наявність прогалин та дублювання у регулюванні певних повноважень органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади. Згадано про те, що найефективнішим засобом вирішення компетенційних спорів між місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування є судовий розгляд справ. Крім того перспективним слід визнати спосіб укладання договорів та угод щодо спільної діяльності у відповідних галузях суспільного життя. Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування мають право укладати такі договори, які можуть конкретизувати відповідно до закону їх взаємні права та обов'язки.

Ключові слова: децентралізація, місцеве самоврядування, принцип субсидіарності, служба в органах місцевого самоврядування, Європейська хартія місцевого самоврядування, місцеві органи виконавчої влади.

This article examines the issue of decentralization of power by characterizing its main shortcomings, among which the following are highlighted: non-amendment to the Constitution of Ukraine, low quality of personnel and problems of delimitation of powers of local self-government bodies and local state administrations. The content of the concept of "decentralization" is analyzed through the understanding of this concept by individual scientists. The urgent need to make changes to the Constitution of Ukraine is emphasized, attempts to make such changes are analyzed. The importance of bringing the provisions of the Basic Law of Ukraine into compliance with the European Charter of Local Self-Government was mentioned. Attention is focused on the principle of subsidiarity and on the negative way of determining the competence of local self-government bodies. The problem of attracting highly qualified specialists, the reasons for the insufficient level of qualification of personnel and the impact of these problems on the decentralization process are analyzed. Attention is focused on the requirements for persons working in local self-government bodies. An analysis of the old and newly adopted Law of Ukraine "On Service in Local Self-Government Bodies" was carried out, their provisions were partially compared, and attention was focused on the positive and negative aspects of these laws. The problem of distinguishing the powers of local self-government bodies and executive bodies is characterized. The presence of gaps and duplication in the regulation of certain powers of local self-government bodies and executive bodies was revealed. It was mentioned that the most effective means of resolving competence disputes between local state administrations and local self-government bodies is judicial review of cases. In addition, the method of concluding contracts and agreements regarding joint activities in the relevant spheres of social life should be recognized as promising. Local state administrations and local self-government bodies have the right to enter into such agreements that may specify their mutual rights and obligations in accordance with the law.

Key words: decentralization, local self-government, the principle of subsidiarity, service in local self-government bodies, the European Charter of Local Self-Government, local bodies of executive power.

Одним з найбільш пріоритетних напрямів діяльності нашої держави на сьогоднішній день є проведення реформи децентралізації. Це досить важливий та складний процес, що потребує злагоджених дій на всіх рівнях державної влади. Проведення реформи децентралізації надасть можливість органам місцевого самоврядування діяти більш самостійно та оперативно задовольняти потреби людей на місцях. Проте в процесі проведення цієї реформи виникають певні складнощі та недоліки, які потребують ґрунтовного вивчення та аналізу.

Дослідженню питання децентрації влади в Україні присвячували увагу у своїх працях багато науковців, серед яких А. Круглашов, В. Беруга, В. Малиновський, І. Грицяк та інші. Загальновідомим є твердження про те, що здійснення децентралізації є однією з найбільш успішних реформ в Україні. Але метою даної статті є висвітлення недоліків процесу децентралізації, яким дуже важливо прийняти до уваги для подальшого реформування. Серед таких недоліків можна назвати невнесення змін до Конституції, низьку якість кадрового складу та проблеми розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади.

На початковому етапі дослідження необхідно з'ясувати що являє собою поняття децентралізація. Загалом під

децентралізацією розуміють передачу повноважень від органів центральної влади до органів місцевого самоврядування. У науковій літературі міститься велика кількість підходів щодо визначення поняття «децентралізація», серед яких можна виділити такі: самостійність у підходах до управління [1]; передання частини функцій державного управління центральних органів виконавчої влади місцевим органам виконавчої влади [2]; передача частини функцій та повноважень вищими рівнями управління нижчим і ослаблення або скасування централізації [3, с. 51]; процес перерозподілу владних повноважень та обсягів компетенції між центральним та місцевими рівнями [4]. І. Грицяк визначає децентралізацію як характерне для сфери державного управління явище, зумовлене об'єктивними та суб'єктивними факторами [5, с. 16].

Отже, під децентралізацією розуміють передачу повноважень від державних органів до органів місцевого самоврядування для забезпечення можливості вирішувати важливі питання місцевого значення безпосередньо на місцях. Такий крок є цілком доцільним та логічним, оскільки влада на місцях спроможна ефективніше та швидше вирішити проблеми локального характеру. Крім того децентралізація націлена на уникнення узурпації влади та забезпечує демократизацію управління.

Процес децентралізації було розпочато прийняттям Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (далі – Концепція), затвердженої Кабінетом міністрів України 1 квітня 2014 року. Ця Концепція визначає основні проблеми, шляхи та способи їх розв'язання, окреслює принципи та завдання реформи, характеризує основні етапи реалізації Концепції. Концепцією підкреслено, що на першому підготовчому етапі (2014 рік) передбачалося у першочерговому порядку внести до Конституції України зміни щодо утворення виконавчих органів обласних і районних рад та розподілу повноважень між ними [6]. Крім зазначених положень існує ще низка таких, що потребують внесення змін до Основного Закону. Проте, не дивлячись на першочерговість цього завдання, на першому етапі його втілено не було. Як і станом на сьогодні, десять років потому, зміни до Конституції внесені так і не були. Це є однією з основних проблем реформи децентралізації, яка потребує якнайшвидшого вирішення.

На шляху всього періоду реформи децентралізації було зроблено декілька спроб внести зміни до Конституції України. Одна з таких спроб відбулась за часів президентства Петра Порошенка, саме він став ініціатором законопроекту від 1 липня 2015 року. Положення, що були покладені в цей законопроект виглядали досить перспективними. Зокрема те, що територія України має бути поділена на громади, які є первинною одиницею у системі адміністративно-територіального устрою України. Не менш важливим стало закріплення принципу субсидіарності, що відповідає положенням Європейської хартії місцевого самоврядування. Крім того пропонувалось запровадити інститут префектів, які би контролювали відповідність актів органів місцевого самоврядування Конституції та законам України. Проте законопроект містив положення, які викликали певні побоювання серед народу та викликали протести. Ці положення стосувались особливостей здійснення місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей. Передбачалось, що на виконання Мінських домовленостей ці питання мають вирішуватись окремими законами. Така ситуація стала каменем спотування для прийняття змін до Конституції України, оскільки вважалося, що це створить небезпечний прецедент для інших територій України.

Наступна спроба внесення змін до Основного закону відбулась за часів президентства Володимира Зеленського та теж не мала успіху. Законопроект від 13 грудня 2019 року № 2598 пропонувалось внести зміни щодо системи адміністративно-територіального устрою України, передбачалось, що територію України складають громади. Статтею 142 законопроекту було закріплено перелік об'єктів, що становлять матеріальну та фінансову основу місцевого самоврядування. Дещо зі зміненими повноваженнями порівняно з попереднім законопроектом, передбачався інститут префектів. Зокрема, префект не повинен був отримати право самостійно зупиняти акти місцевого самоврядування. Для цього йому потрібно звернутись з поданням до Президента України для визнання акту таким, що не відповідає Конституції України та створює загрозу порушення державного суверенітету, територіальної цілісності чи загрозу національній безпеці.

Цей законопроект було розкритиковано Асоціацією міст України. У листі Голові Верховної Ради України. Асоціація зазначала: «порівняно з чинною Конституцією України законопроект передбачає звуження статусу органів місцевого самоврядування та містить ознаки централізації влади. Не враховано положення частини другої статті 5, статті 7 Конституції України, які визначають народ носієм суверенітету і єдиним джерелом влади... Законопроект передбачає надмірне розширення контрольних повноважень з боку держави в особі префектів та Президента України. Префекти отримають право зупи-

няти всі акти органів місцевого самоврядування з широкого кола причин. Додається право Президента зупиняти повноваження місцевих рад і голів з призначенням свого представника. Порушується положення статті 8 Європейської хартії місцевого самоврядування про визначення чітких випадків державного нагляду та адекватності заходів адміністративного впливу» [7]. 17 січня 2020 року Володимир Зеленський відкликав поданий ним законопроект та скерував його на доопрацювання.

Питання існування проблеми невнесення змін до Конституції України в частині децентралізації неодноразово порушувалося у науковій літературі. Зокрема, А. Круглашов і В. Бєруга вважають, що конституційне закріплення реформи децентралізації потребує найбільшої уваги. На обґрунтування цієї думки вчені вказують, що закріплення реформи децентралізації влади виключно в законах України створює ризик визнання неконституційними деяких положень діючих законів, що зумовить її гальмування або нівелювання деяких здобутків відповідної реформи, зокрема, через можливість приходу до влади противників реформи децентралізації. Тому краще забезпечити реформу децентралізації від такої небезпеки і нарешті підготувати та ухвалити відповідні зміни до Конституції. Це ще більше утвердить децентралізацію в українському політичному та правовому просторі, а також зробить менш ворогідними політичні маніпуляції навколо неї [8, с. 72].

Важливим є також приведення положень Конституції України у відповідність до Європейської хартії місцевого самоврядування та закріплення одного з її головних принципів – субсидіарності. Крім того Конституція України ігнорує ще один принцип, передбачений п. 2 ст. 4 Європейської хартії місцевого самоврядування: «органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене зі сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене жодному іншому органу» [9]. Цей принцип передбачає негативний спосіб визначення повноважень органів місцевого самоврядування, тобто Європейська хартія не визначає вичерпного переліку повноважень органів місцевого самоврядування, вони мають право діяти в усіх випадках, які прямо не заборонені законом. Що ж стосується Конституції України, то слід звернути увагу, по-перше, на статтю 143, де зазначається наступне: «Територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання ...» та, по-друге, на частину другу статті 19: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України».

Як вбачається з вищезазначених положень, Основний Закон чітко визначає перелік повноважень органів місцевого самоврядування та вказує, що вони мають право діяти виключно у спосіб, передбачений законом, усі інші дії для них заборонені. Це суперечить негативному способу визначення повноважень, що передбачений Європейською хартією місцевого самоврядування та потребує якнайшвидшого внесення змін до Конституції України або розгляд можливості денонсації окремих положень Європейської хартії місцевого самоврядування. Ще однією проблемою, яка стала на шляху реформи децентралізації – це складність залучення висококваліфікованих фахівців. Низька якість кадрового складу зазвичай пов'язана з тим, що більшість об'єднаних громад утворена винятково з сіл, які не можуть забезпечити співробітникам органів місцевого самоврядування конкурентну зарплату та високі стандарти життя. Дається взнаки і невисока кількість

осіб з вищою освітою серед службовців місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад (не більше двох третин) [10]. Недостатній рівень кваліфікації кадрів частково пов'язаний із поширеною у дореформений час жорсткою централізацією прийняття управлінських рішень, що, наприклад, не вимагало від бухгалтерів у сільських радах досконалого знання Бюджетного кодексу, оскільки бюджети зазвичай їм надходили з районного рівня [11, с. 49]. Однією з проблем є й те, що більшість фахівців – люди пенсійного та передпенсійного віку, яким немає заміни. На заваді нормальній роботі органів місцевого самоврядування стоїть і відсутність фахівців, які належно володіють іноземною мовою [12, с. 208].

Крім вищезазначених проблем, складність кадрового забезпечення полягає і у тому, що регулювання служби в органах місцевого самоврядування на теперішній час здійснюється Законом України «Про службу в органах місцевого самоврядування», який був прийнятий ще у 2001 році. Серед положень, які створюють підґрунтя для недостатнього рівня кваліфікації спеціалістів в першу чергу можна назвати те, що закон не висуває конкретних вимог до освіти, яку мають опанувати майбутні службовці. Закон зазначає лише, що на посаду можуть бути призначені особи, які мають відповідну освіту і професійну підготовку, володіють державною мовою відповідно до рівня, визначеного Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [13]. Крім того закон не передбачає можливості кар'єрного просування службовців, проведення щорічного оцінювання, нечітко прописана оплата праці та проведення атестації службовців, що теж негативно впливає на якість кадрового складу. Непрозорість нарахування премій, додаткових виплат, все це створює хаос та безвідповідальність працівників.

З часу прийняття Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» відносини у цій сфері кардинально змінилися, в закон вносились численні правки, і сучасний стан справ однозначно потребує прийняття нового закону. Нещодавно було зроблено позитивний крок у цьому напрямку та 02 травня 2023 року Верховна Рада України прийняла новий закон «Про службу в органах місцевого самоврядування», однак відповідно до п. 1 Прикінцевих та перехідних положень, він набирає чинності через 6 місяців з дня його опублікування, але не раніше ніж через 6 місяців з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні. Тож на сьогоднішній день чинним є старий закон.

Проте неможливо не згадати про позитивні зрушення, передбачені новим законом. Тут вже визначені конкретні вимоги до професійної компетентності кандидата на зайняття посади службовця місцевого самоврядування відповідно до категорій посад. Наприклад, кандидат на зайняття посади службовця місцевого самоврядування категорії I повинен відповідати таким загальним вимогам: 1) мати ступінь вищої освіти не нижче магістра; 2) мати загальний досвід роботи не менше п'яти років [14]. Це однозначно має підвищити якість роботи органів місцевого самоврядування. Крім того з'явився новий розділ, що регулює управління службою в органах місцевого самоврядування, чітко прописуються повноваження керівника та вводиться посада спеціаліста з питань персоналу, що зробить роботу більш структурованою, систематизованою та організованою. Позитивним є запровадження рангів, можливість просування по службі, індивідуальний професійний розвиток службовця. Такі нововведення будуть стимулювати службовців до сумлінного виконання роботи та мають покращити кадровий склад органів місцевого самоврядування.

Отже, стан кадрів в органах місцевого самоврядування є досить неоднозначним, більшість фахівців є людьми похилого віку з низькою кваліфікацією, до того ж тривалий час ця сфера відносин регулюється старим законом, який

потребує оновлення. Проте на сьогодні вже є позитивні зрушення, прийнято новий закон, що в найближчий час має покращити службу в органах місцевого самоврядування.

Ще однією проблемою процесу децентралізації стала проблема розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади. Відповідно до ст. 7 Основного Закону в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування, а згідно зі ст. 118 виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації. Тобто на цих рівнях існує дві форми публічної влади. В.Г. Яцуба, В.А. Яцюк та інші науковці вважають, що розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування, які наділені власними, самоврядними і делегованими повноваженнями, та місцевими державними адміністраціями, які наділені відповідними розпорядчими та виконавчими повноваженнями, зумовлене: 1) необхідністю встановлення конкурентної політичної та юридичної відповідальності цих органів за визначені їм Конституцією і законами ділянки роботи; 2) порушенням встановленого Конституцією і законами балансу інтересів між цими органами; 3) наявністю прогалин у регулюванні або дублюванням певних повноважень цих органів [15, с. 117] тощо.

У Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 1 квітня 2014 р. № 333-р, проголошено, що збереження диспропорційності адміністративно-територіального устрою як основи існування нерациональної територіальної організації влади (відсутність цілісної території адміністративно-територіальної одиниці базового рівня, перебування територіальної громади села, селища, міста у складі іншої територіальної громади або на території іншої адміністративно-територіальної одиниці, територіальної громади району в місті) призводить до конфлікту компетенції як між органами місцевого самоврядування, так і між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади [6].

Відповідно до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» місцеві державні адміністрації виконують повноваження у таких галузях: соціально-економічного розвитку (ст. 17), в галузі бюджету та фінансів (ст. 18), управління майном, приватизації та підприємництва (ст. 19), містобудування, житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку (ст. 20), в галузі використання та охорони земель, природних ресурсів і охорони довкілля (ст. 21), в галузі науки, освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, материнства і дитинства, сім'ї та молоді (ст. 22), соціального забезпечення та соціального захисту населення (ст. 23), в галузі зайнятості населення, праці та заробітної плати (ст. 24), забезпечення законності, правопорядку, прав і свобод громадян (ст. 25), міжнародних та зовнішньоекономічних відносин (ст. 26) [16]. Якщо порівняти ці повноваження з повноваженнями органів місцевого самоврядування, то можна помітити їх значну схожість. Фактично законодавець, розмежовуючи функції і повноваження двох підсистем місцевої влади, прагнув забезпечити умови для роздільного їх функціонування. Але наявність широкої суміжної компетенції робить цей задум законодавця малоєфективним. Найефективнішим засобом вирішення компетенційних спорів між місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування є судовий розгляд справ з даного приводу. Конституція і законодавство передбачають можливість звернення до суду цих органів з вимогою скасувати незаконні акти один одного [17].

Варто зауважити, що досить перспективним способом вирішення проблеми розмежування повноважень є укладання договорів. Законодавчо передбачено, що для здійснення спільних програм місцеві державні адміністрації

та органи місцевого самоврядування можуть укласти договори, створювати спільні органи та організації [16]. Таким чином органи місцевого самоврядування у відносинах з місцевою державною адміністрацією зможуть конкретизувати у такому договорі форми взаємодії, розмежування повноважень, предмети відання тощо для уникнення компетенційних спорів. Однозначною перевагою укладення договору є його добровільний характер, оскільки органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації можуть дійти згоди з приводу будь-якого питання з власної ініціативи та добровільно. Укладення договорів є досить перспективним та ефективним способом розмежування повноважень відповідних органів. Проте, на жаль, на сьогодні ця форма вирішення проблеми розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями малодосліджена та її застосування потребує більше детального нормативного врегулювання.

Висновок. Отже, з вищезазначеного випливає, що децентралізація – це передача повноважень від органів центральної влади до органів місцевого самоврядування. Не дивлячись на досить успішне впровадження реформи децентралізації, для належного функціонування та роз-

витку органів місцевого самоврядування необхідно подолати певні недоліки, серед яких головними на думку автора статті є невнесення змін до Конституції України, низька якість кадрового складу та проблеми розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади. Першочерговим завданням є внесення змін до Конституції України, приведення її положень у відповідність Європейській хартії місцевого самоврядування, закріплення принципу субсидіарності та виправлення суперечностей з приводу повноважень органів місцевого самоврядування. Щодо проблем з кадровим забезпеченням, то попри певні зрушення, а саме ухвалення нового закон, який має вирішити більшість нагальних проблем, що існували досить тривалий час, інститут муніципальної служби все ще має недоліки правового регулювання.

Таким чином реформа децентралізації є значним кроком, який має стати ще більш ефективним при продовженні змін. Крім того, впроваджуючи реформу децентралізації наша держава стала на крок ближче до набуття Україною статусу члена Європейського Союзу, що підтверджується позитивною оцінкою цивілізованого світу процесу децентралізації, визнання його успішним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державне управління і менеджмент : навч. посібник у таблицях і схемах. Г.С. Одінцева та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Г.С. Одінцевої. Харків : ХарPI НАДУ, 2002. 492 с.
2. Державне управління та державна служба : словник-довідник / уклад.: О.Ю. Оболенський. Київ : КНЕУ, 2005. 111 с.
3. Малиновський В.Я. Словник термінів і понять з державного управління. 2-ге вид., доповн., переробл. Київ : Центр сприяння інституц. розв. держ. служби, 2005. 51 с.
4. Колишко Р. Децентралізація публічної влади: історія та сучасні тенденції розвитку. *Вісник КНУ*. 2003. Вип. 27. 201 с.
5. Грицяк І.А. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація. Київ : Видавництво УАДУ, 1997. 55 с.
6. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження КМУ від 1 квітня 2014 року № 333-р / Кабінет міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p#Text>
7. Лист Асоціації міст України №5-753 від 17 грудня 2019 року. URL: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/lyst_amu_7.pdf
8. Круглашов А., Бєруга В. Здобутки і труднощі в реалізації децентралізації влади в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2021. Т. 9 № 2. С. 68–76. С. 71–72.
9. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
10. Жук В. Напрями розвитку та зміцнення управлінського потенціалу органів місцевої влади.
11. Весперіс С. З., Решетняк Я. В. Децентралізація: проблеми новосформованих об'єднаних територіальних громад. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 19, част. 1. С. 46–50.
12. Бєвз Т. А. Специфіка здійснення реформ місцевого самоврядування та територіальної організації влади в регіонах України: здобутки і прорахунки. Демократизація політичних інститутів і суспільний розвиток в Україні. Збірник наукових праць / за ред. О. О. Рафальського. О. М. Майбороди. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. С. 187–231.
13. «Про службу в органах місцевого самоврядування»: Закон України від 07.06.2001 року № 2493-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>
14. «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 02.05.2023 року № 3077-IX / Закон України від 07.06.2001 року № 2493-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20#Text>
15. Адміністративно-територіальний устрій України. Шляхи реформування: монографія / Яцуба В.Г., Яцук В.А., Матвішкін О.Я., Карпінський Ю.О., Куйбіда В.С., Негода В.А. та ін. К.: Геопринт, 2007. 366 с
16. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586 XIV/ *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>
17. Клочан В.В. Органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації: взаємодія і проблеми розмежування повноважень. URL: https://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/90_2015/43.pdf